

“Mahalle’ Dışında, Klavye Başında”: İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Sosyal Hayatları ve Sosyal Medya Kullanımları

Ümmügül Betül Kanburoğlu Ergün

Öz: Bu çalışmada, 2011-2016 yılları arasında İmam Hatip Lisesi (İHL) öğrencilerinin sosyal hayat ve sosyal medya tecrübelerindeki değişim ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden etnografyanın kullanıldığı boylamsal bir araştırmaya dayanan çalışmanın ilk etabı, 2011 yılında İstanbul’un önde gelen üç İHL’sinden 30 öğrenci ile mülakatlar yapılarak gerçekleştirilmiştir. 2016 yılındaki ikinci etabında aynı okullardan farklı öğrencilerle yenilenen araştırma, toplamda 60 katılımcının paylaşımlarının analiz ve değerlendirmesini içermektedir. Çalışmada, katılımcıların İHL’de öğrenim görmelerinin sosyal hayatlarına olan etkisinin yanında, sosyal medyayı nasıl kullandıkları ve “imam hatiplilik” bilincinin sosyal medyadaki tezahürü incelenmiştir. Son beş yıllık süreçte İHL; öğretim kademesi, okul sayısı, öğrenci demografisi, karma eğitim uygulaması ve üniversiteye girişte katsayı uygulaması gibi konularda değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin yaşandığı süre içinde iki ayrı etap olarak gerçekleştirilen araştırmada İHL öğrencilerinin sosyal hayatları bağlamında ön plana çıkan, özellikle ahlaki olarak kendilerini diğer okullarda öğrenim gören yaşlılarından farklı görme eğilimi olmuştur. Katılımcıların sosyal medya deneyimlerinde gizli kimliklerle kendini daha rahat ifade etme tutumu baskın olmakla birlikte, imam hatiplilik bilincinin de sosyal medyadaki paylaşım ve davranışlarında etkili olduğu görülmüştür. Bunlara ilaveten araştırmannın ilk etabında karşılaşılan öğrencilerin daha idealist, ikinci etapta görüşülen öğrencilerin ise görece daha özgüvenli olmaları, iki dönem arasındaki farklar bağlamında kaydedilmeye değerdir.

Anahtar Kelimeler: imam hatip lisesi, gençlik, internet, sosyal medya, ahlak.

Abstract: This study is about the change of social life and social media experiences of a sample chosen from the Imam and Preacher School (IPS) between 2011-2016. The method of this study is ethnographic based upon a longitudinal research; in the first stage there has been 30 interviews with the students of prominent three IPS in Istanbul, in 2011. In the second stage, in 2016, the research has been renewed with the different students and is composed of 60 interviews. The research looks at the social impact of being an IPS student, besides how these students use the social media and manifestation of this social belonging in the social media. In the previous five years, there have been some changes in education level, numbers of IPS, demography of students, coeducation and the coefficients for the university applying. In this process of change, what come forward in terms of the social life of IPS students, is a tendency among them in defining themselves different than their peers in other schools, especially in moral terms. It is an outstanding result that the participants can express themselves better under their social media avatars. But also, the research shows up that, their conscious of belonging can be detected in the social media shares and demeanors. It is noteworthy in the context of comparison between the two groups; the 2011 group was statistically more idealist whereas the 2016 group was more self-confident.

Keywords: imam and preacher school, youth, internet, social media, morality.

* Makalenin Literatür kısmına katkıları için Emine Keskiner’e, yöntem kısmına katkıları için Lütfi Sunar’a ve değerlendirmelerle ilgili katkıları için Arife Gümü’şe teşekkür ederim.

@ Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, u.betul.kanburoglu@gmail.com

Giriş

İmam Hatip Liseleri (İHL)¹, tarihi Osmanlı'nın son döneminde imam ve hatipler yetiştirmek için açılan *Medresetu'l-Eimme ve'l-Hutebâ'*'ya dayanan ve ortaöğretim seviyesinde eğitim vermekte olan okullardır.

Etnografya yönteminin kullanıldığı boylamsal bir nitel araştırmayı içeren bu çalışmada, İHL öğrencilerinin sosyal hayatları ve sosyal medya kullanımları, öğrencilerin, genel ortaöğretim programına ilaveten İslamî ilimlerin öğretiminin yer aldığı bir okulda eğitim almaları bağlamında incelenmektedir. Araştırmanın temel problemini “*İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin kurumsal kimlikleri, onların sosyal hayatlarını ve sosyal medya kullanımlarını nasıl etkilemektedir?*” sorusu oluşturmaktadır. 2011 yılında yapılan ve 2016'da tekrarlanan araştırma, aynı zamanda, bu sorunun cevabının zaman içinde değişen yahut aynı kalan yönlerini de ortaya koyma çabasıdadır. Çalışmanın ilgili literatür içindeki konumu, araştırmada kullanılan yöntem, katılımcıların nitelikleri ve araştırmaların yapıldığı yıllar arasında İHL'nin yaşadığı değişimler, makalenin ilgili bölümlerinde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Çalışma, literatürde İHL üzerine yapılan ilk boylamsal araştırmayı içermesi yönüyle önemlidir. Çalışmanın amacı, genellemeler yapmaktan kaçınarak İHL öğrencilerinin sosyal hayatlarına ve sosyal medya kullanımlarına dair deneyimlerini bizzat kendi ağızlarından aktarmak, anlamlandırmaya çalışmak ve konuyla ilgili bir bakış açısı geliştirmektir.

Literatür

Çalışmanın dâhil olduğu literatür, İHL ile ilgili çalışmalar ile liseli gençler üzerine yapılan sosyal medya araştırmalarının kesişiminde yer almaktadır. İHL ile ilgili literatürde göze çarpan ilk husus, çoğu çalışmanın bu okulları bir eğitim kurumu olarak ele almak yerine, siyasetle olan ilişkisine odaklanmasıdır. Bunun en önemli sebebinin İHL'nin ülkedeki siyasî gelişmelere bağlı olarak avantajlı yahut dezavantajlı pozisyonda tutulması olduğu söylenebilir.

Literatürde İHL ile ilgili çalışmalar üç başlık altında sınıflandırılabilir:² İlk gruptaki çalışmalar, İHL'nin kuruluşundan günümüze kadar olan süreçteki evrimini yansıtan ve eğitim tarihi alanına dâhil edilebilecek çalışmalardır.³ İkinci gruba

1 İHL: İmam Hatip Lisesi/Liseleri

2 Farklı bir bakış açısıyla yapılan ayrıntılı bir tasnif için bkz. Kaymakcan ve Aşlamacı (2011).

3 Söz konusu çalışmaların öne çıkan örnekleri için bkz. Öcal (2016); Ayhan (2014); Öcal (2007); Ünsür (2005).

dâhil edebileceğimiz çalışmalar, İHL'nin sayıca azalması ve mezunlarının yükseköğretim imkanlarının sınırlanması gibi siyasî müdahalelerin gerekçelerini açıklayan ve bunların haklılığını savunan çalışmalar ile söz konusu müdahalelerin kabul edilemezliğini ortaya koyan çalışmalardır.⁴ Bu gruba dâhil olan çalışmaların çoğu, İHL'yi pedagojik bağlamdan ziyade politik bağlamda ele almaktadır. Üçüncü gruptaki çalışmalar ise, İHL'nin öğretim programı ve öğrencilerinin çeşitli sosyal konulardaki yönelimleri gibi konularda yapılan ve İHL'yi bir eğitim kurumu olarak ele alan çalışmalardır.⁵ Bu gruptaki çalışmaların çoğunun lisansüstü tez çalışması olup kitap yahut makale olarak yayınlanmamış olmaları literatürdeki görünürlüklerini etkilese de özellikle son yıllarda bu gruptaki çalışmalarda artış olduğu söylenebilir. Bu çalışma da kendisini bu tür içinde konumlandırmaktadır.

Araştırmanın kesişiminde yer aldığı diğer literatürü temsil eden sosyal medya araştırmaları, özellikle akıllı telefonların yaygınlık ve erişilebilirliklerinin artmasından sonra hızla çoğalmıştır. Bu çalışmalar, dijital yazılımların bireysel ve toplumsal hayatımızı nasıl yönlendirdiği ve etkilediği hakkında fikir verirken; aynı zamanda, bu araçların kullanımının geleceği ile ilgili dijital pazara veri sağlamaktadır. Howard Gardner ve Katie Davis'in (2013) Amerikan gençliğinin dijital medya etkinliklerinin etik boyutlarını inceleyen ve uzun soluklu bir araştırma sürecini kapsayan *App Kuşağı* isimli çalışmaları, son dönemde gençler üzerine kaleme alınan nitelikli sosyal medya araştırmalarından biridir. Çalışmadaki analizler, gelişmiş bir toplumda yaşayan orta ve üst sınıfa mensup Amerikan gençliğini baz alarak ortaya konmuş olsa da, küresel anlamda gençliğin sosyal medya yönelimleri hakkında kayda değer fikirler sunmaktadır. Bunun yanında çalışma, ilgili literatürü kapsayıcı atıflarıyla özellikle literatür değerlendirmesi anlamında oldukça yardımcıdır. Kitabın notlarına göz gezdirmek, Amerika ve Kıta Avrupası'nda sosyal medya araştırmalarının Türkiye'ye göre oldukça erken dönemlerde başlamış olduğunu görmek için yeterlidir.⁶

Günümüz gençliğini *Ben Nesli* olarak adlandıran Jean M. Twenge'nin (2013) aynı isimli çalışması ise sosyal medyanın yanında, bir bütün olarak popüler kültür ürün-

4 Söz konusu çalışmaların öne çıkan örnekleri için bkz. Çakır, Bozan ve Talu (2004); Bozan (2007); Kağıtçıbaşı (2014); Kırkboğa (1975).

5 Söz konusu çalışmaların öne çıkan örnekleri için bkz. Yüksel (2007); Yıldırım (2007); Kanal (2008); Gürses (2009); Akpınar (2011); Özgür (2012); Kaymakcan ve diğerleri (2015); Aşlamacı (2017); Çetin (2017). Bu grup içinde sınıflandırdığımız çalışmalardan Akpınar (2011) ve Özgür (2012)'ün çalışmalarının, İHL'ni bir eğitim kurumu olarak ele almakla birlikte, kullandıkları referansların tek yönlülüğü ve araştırma verilerinin yorumlanmasında İHL'yi politik bağlamda ele almaları yönüyle ikinci gruptaki çalışmalara yakın oldukları söylenebilir.

6 Literatürdeki araştırmalarla ilgili künye bilgileri için bkz. Gardner ve Davis (2014, s. 215-240).

lerinin gençlerin benlikleri üzerine etkisi ve bunun günümüz çağıyla olan ilişkisini incelemesi yönüyle literatürde ön plana çıkmaktadır. Çalışma, günümüz gençliğini Amerikan toplumu üzerinden anlatmakla birlikte, küresel anlamda günümüz gençlerinin aynı yahut benzer teknolojik ürünlerin beraberinde getirdiği kültüre muhatap olmaları yönüyle onların yaşadığı dönüşümü anlamaya katkı sağlamaktadır.

Türkçe literatürde sosyal medya üzerine 500'e yakın lisansüstü çalışma yapılmıştır. Bunların çoğunun 2016 ve 2017 yıllarında yapılmış olması, bu alanın akademik anlamda son yıllarda rağbet gördüğünü göstermektedir. Yayımlanan çalışmalardan ön plana çıkanlar arasında ise Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yaptırılan *Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu* (Bulut, 2013), *Sosyal Medya ve Gençlik* (Babacan, 2015) ve *Sosyal Medya ve Facebook Bağımlılığı* (Tiryaki, 2015) sayılabilir. Bu çalışmalarda, Türkçe literatürdeki çoğu çalışmada olduğu gibi, nicel yöntemlerle elde edilen veriler analiz edilmiştir.

Bu araştırma, İHL öğrencilerinin sosyal medya yönelimleri ve sosyal hayatlarını konu etmesi itibarıyla söz konusu iki literatürü bir araya getirmektedir. Bu iki literatürün kesişiminde yer alan çalışmalar oldukça sınırlı sayıdadır.⁷ Daha önce ifade edildiği gibi İHL'nin tarihi boyunca siyasî meselelerle irtibatlandırılması, bu okul ve öğrencilerinin sosyal ve eğitimsel açıdan incelenmesini geri plana itmiştir. Bu araştırmanın amacı ise, siyasî tartışma ve bağlamlardan uzak olarak İHL öğrencilerinin sosyal medyada nasıl görünür olduklarını ve sosyal hayatlarını onların dilinden betimlemeye çalışmak olduğundan, literatürdeki boşluğa mütevazı bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmada, literatürde İHL yahut sosyal medya üzerine yapılan araştırmaların çoğundan farklı olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Bunlara ilaveten araştırmanın İHL üzerine yapılan boylamsal nitelikli ilk araştırma olması, çalışmanın literatürdeki konumunu farklılaştırmaktadır.

Yöntem

İHL öğrencilerinin sosyal yaşam ve sosyal medya tecrübelerinin konu edildiği bu çalışmada, antropologlar tarafından geliştirilen nitel araştırma desenlerinden etnografya kullanılmıştır. Sosyal araştırmacı Punch (2014) bu yöntemi, bir kültürü ve yaşam tarzını bunu yaşayan kimselerin bakış açılarından betimlemek ve kavramak olarak tanımlamaktadır (s. 480).

7 Aşlamacı'nın çalışmasında bu konuda kısa bir bölüm yer almaktadır. Ayrıntı için bkz. Aşlamacı (2017, s. 29, 129).

Etnografya, on dokuzuncu yüzyıl sonunda antropologların yaptıkları saha araştırmasının bir uzantısı olarak gelişmiştir. İlk antropologlar, inceledikleri toplulukla ilgili seyyahların yahut misyonerlerin raporları ile yetindikleri için, bu insanlarla doğrudan temas kurmaktan uzaktardı. Söz konusu raporlar ise egzotik olana odaklanıyordu; bakış açısı olarak da oldukça ırkçı ve etnomerkezciydi. Avrupalı antropologlar, ancak 1890’larda uzak ülkelere seyahat etmeye ve öteki kültürler hakkında ilk elden bilgi edinmeye başlamıştır. Zaman içinde akademik saha araştırması, özellikle Chicago Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nün etkisiyle, katı betimlemeden araştırmacının saha içindeki ilişkisine dayanan kuramsal analizlere doğru ilerlemiştir (Neuman, 2014, s. 433-435). Günümüzde ise saha araştırması, daha esnek bir nitel araştırma yöntemi olarak uygulanmaktadır.

Saha araştırmasının günümüzde uygulanan iki yöntemi vardır: etnografya ve etnometodoloji. Bunlardan etnografyada öncelikli amaç, belli bir ortamda meydana gelenleri, oradaki insanların kendilerinin ve diğerlerinin eylemlerini nasıl gördüklerini ve bağlamı betimlemektir (Punch, 2014, s. 481). Bu araştırmanın da amacının İHL öğrencilerinin sosyal yaşamlarına ve sosyal medya kullanımlarına dair hikayelerini kendi perspektiflerinden dinlemek ve anlamak olması, yöntem tercihini etnografyaya yönlendirmiştir.

Etnografik bir araştırmada konu, kültürel olarak anlamlı davranışlara odaklanarak incelenen bir grup insan veya bir örnek olay olabilir. Sosyal araştırma yöntemleri uzmanı Punch, etnografya ile ilgili altı özellik kaydeder: Birincisi; etnografya, bir grup insanı incelemeye başlarken, davranışların anlaşılması için öncelikle paylaşılan kültürel anlamların çok önemli olduğu varsayımından hareket eder. İkincisi; etnograf, olayın içinde bulunan kişilerin gözünde davranışların, eylemlerin, olayların veya bağlamların taşıdığı anlamlara karşı duyarlıdır. Burada gerekli olan, içerideki kişinin bu olay, eylem ve bağlamlar hakkındaki görüşüdür. Üçüncüsü; etnografyada grup veya olayın kendi doğal ortamında incelenmesi esastır. Dördüncüsü; etnografya, önceden yapılandırılmış bir araştırma olmaktan ziyade, açılan ve evrilen bir araştırma tarzıdır. Beşincisi; veri toplama teknikleri açısından sınırlı değil, eklettik bir araştırma tarzıdır. Dolayısıyla etnografyada çok çeşitli veri toplama teknikleri kullanılabilir. Altıncısı ve sonuncusu; etnografik veri toplama, genellikle daha uzun süreye yayılır ve tekrarlanır (Punch, 2014, s. 488-494). Çalışmada bu yöntemin nasıl uygulandığı, Punch’ün sıraladığı bu özellikler de göz önünde bulundurularak, şu şekilde ayrıntılandırılabilir:

Çalışmanın ilk etabında, İstanbul’un Anadolu yakasında bulunan üç köklü Anadolu İHL’den 15’i kız 15’i erkek 30 öğrenci ile birebir görüşmeler (mülakat) yapıldı.

mış,⁸ bu çalışma beş yıl sonra aynı okullarda farklı öğrencilerle yapılan görüşmelerle yenilenecek görüşülen katılımcı sayısı 60'a ulaşmıştır. Çalışmada katılımcı gözleme de yer verilmiş, söz konusu gözlem raporları, araştırma verilerin anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlamıştır. Katılımcı gözlem, birebir görüşmeler ve verilerin analizi araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Katılımcıların seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin tamamı, görüşmelerin mahremiyetini etkileyebilecek üçüncü şahıslardan uzak olarak kendi okul ortamlarındaki boş sınıf, çalışma odası, kütüphane, sosyal oda vb. mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların performansına bağlı olarak 45 ila 80 dakika arasında değişen sürelerdeki görüşmeler, katılımcının izni alınarak ses kaydına alınmış; bunun yanında, her bir görüşme için matbu form hazırlanarak görüşmedeki jest, mimik, susuş ve göz kaçırma gibi sözel olmayan ifadeler görüşmenin ilgili bölümlerine işaretlenerek kayıt altına alınmıştır.

Öğrencilere kişiler bilgileri, okullarını nasıl seçtikleri, okul kimliklerinin sosyal hayatlarını etkileyip etkilemediği, sosyal medyada geçirdikleri vaktin niteliği ve paylaşımları hakkında yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Etnografyanın esneklik özelliğinden faydalanılarak hazırlanan yarı yapılandırılmış sorular, katılımcıların paylaştığı görüş ve deneyimlere göre yönlendirilmiş ve yeniden şekillendirilmiştir. Burada yer alan soruların, muhatabın yaş grubu açısından anlaşılır ve açık uçlu olmasına dikkat edilmiştir. Sorular ifade edilirken muhtemel cevaplar konusunda yönlendirici olmaktan özellikle kaçınılmıştır. Bununla birlikte, araştırmanın odağında öğrencilerin kendi deneyimleri yer aldığı için, görüşmeler nitel araştırmada *probes* denilen sondalarla desteklenerek katılımcılara aynı konuya dair benzer içerikli fakat farklı ifade edilmiş sorular yöneltilmiş; bu şekilde elde edilen verilerin daha güvenilir olması sağlanmıştır.

2011 yılının Şubat ve Mart aylarında yapılan araştırma, 2016 yılının Mayıs ve Haziran aylarında aynı okullarda farklı öğrencilerle tekrarlanmıştır. Bu şekilde, İHL'nin gerek nitelik gerekse nicelik açısından önemli değişimler yaşadığı beş yıllık süreçte okul ve öğrenci profilindeki değişim de ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmacının iki dönem arasındaki okul ve öğrenci profili değişimine dair gözlemlerine, *Sahaya Geri Dönmek* başlığında yer verilmiştir. Buradaki değerlendirmeler, yal-

8 Araştırmanın 2011 yılında yapılan ilk etabı, araştırmacının yüksek lisans tezinde de kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kanbuoğlu (2011).

nızca bir perspektif verme amacıyla olup ülke genelindeki İHL'nin tümüne yönelik bir karşılaştırmayı yansıtmamaktadır.

Çalışmada indirgemeci ifadeler ve genellemelerden uzak olarak, “içeriden” fakat eleştirel bir perspektifle, mutlak anlamda objektif olma iddiasından uzak bir konumda, araştırmacının İHL öğrencilerinin dünyalarından okuyucuya bir perspektif sunması söz konusudur. Araştırma verileri çerçevesinde ortaya çıkan İHL öğrenci profili, ülke genelinde farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik arka planlardan gelen İHL öğrencilerinin geneline dair bir yargı oluşturmamakta; ancak bu okullarda eğitim gören öğrencilerin hayatlarına dair bir bakış açısı sunmaktadır. Buradaki amaç, İHL öğrencilerinin aldıkları din eğitiminin onların sosyal yaşam ve sosyal medya tecrübelerine ne ölçüde yansıdığını anlamaya çalışmaktır. Bununla amaçlanan, İHL öğrencilerinin söz konusu deneyimleri ile yüceltilmesi yahut aşağılanması değildir. Zira çalışmada yapılan değerlendirmeler, Türkiye'deki eğitim kurumları yelpazesi içinde İHL'nin nasıl bir yerde durduğu, bu yelpazeye ne kattığı yahut katma potansiyelinde olduğu ile ilgili bir bakış açısı geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Bu yönüyle araştırma verilerinin İHL'de verilen din eğitiminin niteliğine dair de fikir sunabileceği düşünülmektedir.

Etnografya yöntemi, araştırmacının yaptığı araştırmaya bütünüyle objektif yaklaşmasının imkânsızlığını savunur. Dolayısıyla burada araştırmacının gayreti, anlamayı kolaylaştırmada mümkün olduğunca “içeriden”, olanı ifadede mümkün olduğunca “mesafeli” davranmak olmuştur. Kendisi de İHL'de eğitim görmüş olan araştırmacının “içeriden” biri olması, katılımcıların hikâyelerini daha açık yüreklilikle ve samimi şekilde paylaşmalarını sağlamıştır. Bunun yanında, araştırmacının İHL çevresinin kullandığı dil ve ifade kalıplarına hâkim olması, öğrencilerin ifadelerini anlamlandırma ve değerlendirmeye katkı sağlamıştır. Yakın geçmişte aynı sıraları paylaşmış olmak, bir taraftan araştırmacının katılımcılarla empati kurmasını kolaylaştırırken; diğer taraftan, kendi deneyimlerini ön plana çıkaran fikirlerden uzaklaşmak ve yıllar içinde yaşanan değişim ve dönüşümleri olduğu şekliyle anlamak için “kendini paranteze alma” konusunda artı çaba göstermesini gerektirmiştir.

Araştırma verilerinin analizinde, öncelikle, katılımcılarla yapılan görüşmelerin çözümlemesi yapılmıştır. Katılımcı gözlem raporlarında öne çıkan konu ve kavramlar da göz önünde bulundurularak araştırma verileri, başlıca iki temada analiz edilmiştir. Bunlar, İHL öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve sosyal hayat tecrübeleridir. Katılımcıların interneti çoğunlukla sosyal medya merkezli

olarak kullandıkları görüldüğünden, ilk temaya ait verilerin analizinde katılımcıların hangi sosyal medya uygulamalarını tercih ettikleri, buralarda neler paylaştıkları ve paylaşımlarında gerçek kimliklerini kullanıp kullanmadıkları gibi konulara yoğunlaşmıştır. Diğer temada ise öğrencilerin sosyal hayatta “imam hatipli” olarak varolma deneyimleri ve İHL ortamının öğrenciler nazarındaki farklılığına odaklanılmıştır. Burada katılımcıların toplumda İHL mensubu oldukları için karşılaştıkları olumlu-olumsuz durumları nasıl algıladıkları ve öğrencilerin okul ortamına özel değer atfetmelerinin sebepleri incelenmiştir. Ayrıca araştırma boylamsal nitelikli olduğundan, her iki temada da yapılan değerlendirmelerde iki dönem arasındaki farklılıklar kaydedilmeye çalışılmıştır.

Sahaya Geri Dönmek

Araştırmanın birinci etabının gerçekleştirildiği 2011 yılı ile araştırmanın yenilediği 2016 yılları arasında İHL, gerek nicelik gerekse nitelik anlamında önemli değişimler yaşamıştır. Ülkedeki siyasi gelişmelerin de etki ettiği değişimler, okulların ve öğrenci profilinin farklılaşmasına neden olmuştur. Araştırmacının sahanın yapısındaki değişimlere dair gözlemlerinin yer aldığı bu bölümde, literatür incelemesi ve katılımcı gözlem raporları ışığında, iki dönem arasında ortaya çıkan bazı değişimlere dair karşılaştırmalı bilgi ve değerlendirmeler yer almaktadır. Bunların okuyucu ile paylaşılma amacı, araştırma verilerini daha anlamlı kılmaktır.

Saha deneyimi, ilgili konuda yapılan literatür taraması ve çalışmanın ilgisi çerçevesinde, 2010-2011 eğitim-öğretim yılı ile 2015-2016 eğitim-öğretim yılı arasındaki beş yıllık süreçte, İHL’de yaşanan değişimlerin, öğretim kademesinde, okul türü, okul sayısı ve öğrenci demografisinde, karma eğitim uygulamasında, mezun öğrencilerin üniversiteye girişlerinde uygulanan farklı katsayı uygulamasında ve öğretim programında olmak üzere başlıca beş konuda gerçekleştiği görülmüştür. Bu değişimlerin İHL öğrenci profilini nasıl etkilediği, araştırmanın birinci ve ikinci etabındaki katılımcı gözlem raporları ışığında değerlendirilecektir.

Öğretim Kademesindeki Değişim

Araştırmanın ilk etabının gerçekleştiği 2010-2011 eğitim-öğretim yılında İHL, yalnızca lise kademesinde eğitim veren okullardı. 2012 yılında, İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda yapılan değişikliklerle ilköğretim kurumları yeniden tanımlanmış ve bu

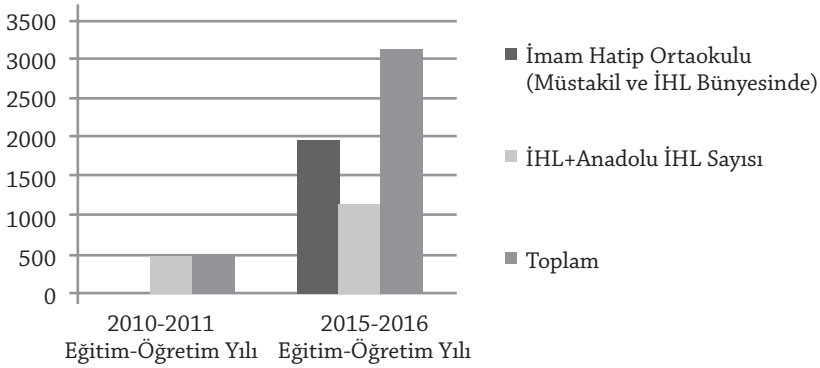
kurumlar arasına İmam Hatip Ortaokulları da dâhil edilerek İHL'nin orta kısımları yeniden açılmıştır.⁹ Dolayısıyla araştırmamızın yenilediği 2015-2016 eğitim öğretim yılında, araştırma yapılan okullarda 11 yaşından 18 yaşına kadar farklı yaş gruplarından öğrenci ile karşılaşmıştır.

İHL'nin orta kısımları araştırmamızın yenilediği 2016 yılında aktif olsa da araştırmamızın sıhhati açısından yine lise öğrencileri ile görüşülmüş ve İmam Hatip Ortaokulu (İHO) öğrencileri araştırma dışında tutulmuştur. Bununla birlikte, araştırmamızın ikinci etabında bazı lise öğrencilerinin -teneffüs aralığı ve ortak kullanımındaki fiziki alanların elverdiği ölçüde- orta kısımdaki öğrencilere karşı bir ağabey/abla edasıyla yaklaştıkları ve “koruyucu-kollayıcı” görevler üstlendikleri gözlemlenmiştir. Gönüllü rehberlik, boş derslerde yahut ders aralarında küçük sınıflara gidip onlarla sohbet etmek, kantinde aynı kuyrukta karşılaştığı kendinden küçük bir öğrenciye para ödetmemek söz konusu ilişkilerin örnekleri arasında sayılabilir. Bu ilişki tarzının yeni öğrencilerin okulu benimsemesini kolaylaştırdığı, büyük sınıflardaki öğrencilerin de sorumluluk bilinçlerini geliştirdiği gözlemlenmiştir.

Okul Türü, Okul Sayısı ve Öğrenci Demografisinde Görülen Değişim

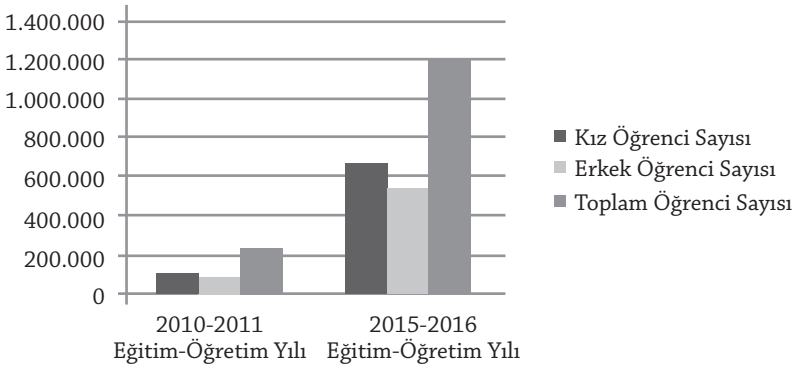
İHL'nin orta kısımları 2012 yılında yeniden açıldıktan sonra, bu okulların sayısı ve öğrenci demografisinde de artış gözlemlenmiştir. 2010-2011 eğitim-öğretim yılında Türkiye genelinde toplamda 493 Anadolu İHL ve İHL eğitim verirken (MEB, 2011, s. 91); 2015-2016 eğitim öğretim yılına gelindiğinde bu sayı yeniden açılan İHO ve Açıköğretim İHL ile birlikte 3110'a (Bkz. *Tablo 1*) yükselmiştir (MEB, 2016, s. 86, 122). Aradaki niceliksel değişime bakıldığında, beş yıllık süreçte okul sayısının altı kat arttığı görülmektedir.

9 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Konularda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 9. maddesi: “1739 sayılı Kanun'un 25'inci maddesinin mülga birinci fıkrası aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir: ‘İlköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşur. Ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimli dersler oluşturulur. Ortaokul ve liselerde, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberimizin hayatı, isteğe bağlı seçmeli ders olarak okutulur. Bu okullarda okutulacak diğer seçmeli dersler ile imam-hatip ortaokulları ve diğer ortaokullar için oluşturulacak program seçenekleri Bakanlıkça belirlenir.’” Ayrıntı için bkz. Resmi Gazete (2012).

Tablo 1: Okul Sayısındaki Değişim

Okulların öğrenci sayısında da okul sayısına benzer bir değişim yaşanmıştır. 2010-2011 eğitim öğretim yılında Türkiye genelindeki İHL'de 123.031'i kız, 112.608'i erkek toplamda 235.639 öğrenci öğrenim görürken (MEB, 2011, s. 91); 2015-2016 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde bu sayı 274.054'ü kız, 250.241'i erkek, toplamda 524.295 öğrenciye (Bkz. *Tablo 2*) ulaşmıştır (MEB, 2016, s. 86, 122). İlgili süreçte, imam hatip okullarında öğrenim gören öğrenci sayısı ise yaklaşık beş kat artmıştır. Toplam sayı içinde kız öğrencilerin sayısı her iki dönemde de yüksek olmakla birlikte, kız ve erkek öğrenci sayısının birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Öğrenci Sayısındaki Değişim

Karma Eğitim Uygulamasındaki Değişim

2010-2011 eğitim-öğretim yılında olduğu gibi 2015-2016 eğitim-öğretim yılında da İHL'de karma eğitim konusunda tek tip bir tutum gözlemlenmedi. Her iki dönemde de kız-erkek sınıfları ayrı olmakla birlikte öğrenciler; aynı binada farklı

katlarda, aynı kampüs içinde farklı binalarda yahut cinsiyete göre ayrılmış farklı liselerde öğrenim görüyorlardı. Fakat yeni açılan okullara bakıldığında, aradan geçen beş yıllık süreçte, Türkiye genelindeki imam hatip okullarında cinsiyete göre ayrı okullarda eğitim verme eğiliminin arttığı söylenebilir. Nitekim bu araştırmanın yapıldığı üç okuldan ikisi karma eğitime son vererek kız ve erkek olmak üzere iki ayrı okulda eğitime devam ederken; diğer okulda kız ve erkek öğrenciler aynı kampüs içinde fakat ayrı binalarda öğrenim görmekteydiler.

Öğrencilerin konuyla ilgili görüşleri çeşitlilik arz etmektedir. Her iki dönemde de karma eğitimin olmasını isteyen öğrencilere rastlanıldığı gibi, aynı kampüs içinde eğitim alınmasını bile hoş karşılamayan öğrencilerle de karşılaşmıştır. Zıt görüşlerin oranının her iki dönemde de birbirine yakın olduğu görülmüştür.¹⁰

Mezun Öğrencilerin Üniversiteye Girişlerinde Uygulanan Farklı Katsayı Uygulamasındaki Değişim

28 Şubat 1997’de yaşanan post-modern darbe sonrası Yükseköğretim Kurulu (YÖK)’nun aldığı kararlardan biri olan üniversiteye girişte farklı okul türlerine farklı katsayı uygulaması, uzun yıllar boyunca İHL öğrencilerinin yükseköğretim hedeflerini sekteye uğratmıştır. Farklı katsayı uygulaması, öğrencilerin öğrenim gördükleri lise türü ile uyumlu bölümlerde yükseköğrenim görmesini öngören ve öğrencinin üniversitede, öğrenim gördüğü lise türünün alanından farklı bir bölüm tercihi yapmasını büyük ölçüde imkânsız hale getiren bir uygulamaydı.

YÖK’ün 2003 ve 2006 yıllarında aldığı kararlarla İHL öğrencileri üzerinde etkisi daha da artan bu uygulama -yönetim kademesindeki değişikliklerden sonra- yine YÖK tarafından yürürlükten kaldırılmaya çalışılmış fakat bu kez de yargı engeli ile karşılaşmıştı.¹¹ Bu araştırmanın ilk etabının gerçekleştirildiği 2010-2011 eğitim-öğretim yılında katsayı uygulaması, ilk uygulandığı döneme göre etkisi azalmış, fakat hâlihazırda devam edegelen bir uygulamaydı. 2011 yılının Aralık ayında YÖK’ün aldığı kararla katsayı uygulaması kaldırıldığından, araştırmanın yenilediği 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İHL öğrencileri için yükseköğretime girişte farklı katsayı uygulaması söz konusu değildi.

10 2012 yılında kendisi yahut birinci dereceden yakını İHL mezunu olmayanların çoğunlukta olduğu bir katılımcı grubuyla yapılan araştırmada, katılımcıların %49,6 gibi kayda değer bir çoğunluğunun “İmam hatip liselerinde karma eğitim verilmelidir.” görüşünü paylaştıkları burada zikredilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. TİMAV (2012, s. 97).

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. SETA (2011).

2011 yılının ilk yarısında görüşülen öğrenciler, bu sorunun yakın zamanda çözüleceği konusunda ümitliydim. Ayrıca 2016 yılında görüşülen öğrencilere göre üniversiteye hazırlık çalışmalarını daha azimli şekilde sürdürmekteydiler. Hatta bazı öğrenciler için sistemin onlara uyguladığı bu engel, çalışma motivasyonlarını olumlu yönde etkileyen bir durumdu. Araştırmanın yenilendiği 2016 yılında katsayı problemi çoktan gündemden çıkmış¹² ve bu durum öğrencilerin meslek hayallerine de yansımıştı.

Öğretim Programındaki Değişim

Önceki dönemlerde İHL’de matematik, fizik, edebiyat gibi kültür dersleri öğretim programının %40’ını oluştururken; tefsir, fıkıh, hadis gibi meslek dersleri program içinde %60 oranıyla ağırlıklı dersler olarak yer almaktaydı. Hâlihazırdaki uygulamada ise zorunlu kültür derslerinin öğretim programı içindeki oranı %50 iken, zorunlu meslek derslerinin oranı %25’tir. Geriye kalan %25’lik kısım ise Temel İslam Bilimleri, Sosyal Bilimler, Güzel Sanatlar gibi geniş bir seçmeli ders skalası içinden seçilebilen derslere aittir.¹³ Sonuç itibarıyla bir İHL öğrencisi, seçmeli derslerini Temel İslam Bilimleri dışındaki ders gruplarından seçtiğinde, meslek dersleri %25, kültür dersleri %75 oranında olan bir öğretim programı ile öğrenim görmektedir. Bu değişimin, İHL’nin din eğitimi ağırlıklı eğitim kurumu olmaları ile örtüşmeyen bir uygulama olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın katılımcıları İHL öğrencileri ile sınırlandırılmış olmakla birlikte, okul ortamında bulunan yönetici, öğretmen ve okul çalışanı gibi kimselerle yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır. 2016 yılında yapılan görüşmelerde -eğiticiler nazarında- velilerin öğrencilerden beklentilerinin değiştiği ifadelerine rastlanılmıştır. Söz gelimi, araştırmanın yapıldığı okullardan birinde yöneticilik yapan bir eğitici şu ifadeleri kullanmıştır:

“Sıkıntı velide. Veli istiyor ki evladı dindar olsun ama hadis ezberlemesin. Hadisle vakit kaybetmesin, matematik çalışsın ama Arapçası da karnesinde düşük olmasın. Ama sonuçta muhakkak dindar olsun çocuğu.”

12 Katsayı problemi 2011 yılı sonunda çözülmüş olsa da 2016 yılında karşılaşılan küçük yaştaki öğrencilerin bile bu problemde ve geçmişte yaşanan katsayı mağduriyeti hikâyelerinden haberdar olmaları, bu problemin kurumların hafızasında hâlâ canlı olduğunu göstermesi bakımından ifade edilmelidir.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu İHL Ders Çizelgesi (2017).

Bu ifade, yönetici ve öğretmen konumundaki başka kimseler tarafından da dile getirilen bir görüşün en yalın halini yansıtmaktadır. Eğiticiler, bu okullarda din eğitiminin istenilen seviyede olamamasında velilerin de önemli bir payı olduğunu ifade etmektedir. Görüşülen öğrenciler de ailelerin kendilerinden hadis, kelim gibi meslek dersleriyle ilgilenmelerindenense matematik-fen gibi yükseköğretimde onlar için “daha faydalı” olabilecek derslere yoğunlaşmalarını istediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, ailelerin çocuklarının dindar olmasını istediklerini fakat meslek derslerine zaman ayırmasını da istemediklerini göstermektedir. Bu tespitin İHL çevresi açısından üzerine düşünülmesi gereken bir zihniyet dönüşümünü yansıttığı söylenebilir. Veliler, bu okulların dinî atmosferinden vazgeçememekle birlikte, aslında çocuklarının meslek dersleriyle ilgilenmesini tercih etmemektedir. Burada kayda değer olan, yeni yayınlanan İHL öğretim programının da bu tercihi destekliyor olmasıdır.

Bulgular ve Değerlendirme

Twenge, *Ben Nesli* olarak adlandırdığı günümüz gençlerinin bireyci, kendi odaklı, özgüveni yüksek; fakat aynı zaman hayata dair kaygılar taşıyan ve depresyon meylli bireyler olduklarını ifade eder. Bu durumu teknoloji ve onun hayatımıza/dan aldıkları üzerinden betimlemesi kayda değerdir:

“Gençlerin melankoli eğilimi, bazı açılardan oldukça çelişkili görünüyor. *Ben Nesli*, eski nesillere kıyasla çok daha fazla olanağa sahip. Daha sağlıklıyız, sayısız imkâna sahibiz ve daha iyi eğitim alıyoruz. Ancak diğer temel insanî gerekliliklerden yoksunuz. İstikrarlı ilişkiler, toplum bilinci, güven duygusu, yetişkinliğe ve iş hayatına sağlıklı bir geçiş, bunlardan sadece birkaçı... Büyükanne ve büyükbabalarımız televizyonsuz yaşayabilirdi, ancak yalnız değillerdi. (...) Teknoloji ve maddi şeyler hayatı kolaylaştırabilir, ancak mutluluk vermez. Günümüzde geçmişin yakın ilişkilerini özlediğimizi bile söyleyebiliriz. Çok fazla seçeneği olan bir dünyaya adım atıyoruz ve çok küçük yaşlarda depresyona giriyoruz.” (Twenge, 2013, s. 188-189)

Bu satırlar bize coğrafi olarak uzak ve müreffeh bir toplumda yaşayan gençleri baz alıyor olsa da sosyal medya ve sosyal hayat odaklı çalışmamız boyunca karşılaştığımız, ilk planda hayatında her şey yolundaymış gibi görünen fakat görüşmenin ilerleyen dakikalarında aslında ne kadar “dertli” olduğunu anlatan gençlerin durumunu betimlemektedir. Ayrıca katılımcıların genelinin gerek sosyal hayatları gerekse sosyal medyadaki duruşlarında, imam hatipli olduğunu belli etmek yahut imam hatipli olduğunu saklamak yönünde, fakat her iki durumda da okudukları okulu hayatlarının merkezine yakın bir konumda tutan bir tavır içinde oldukları

görülmektedir. Okul kimliğini ön plana çıkarmak yahut saklama eğiliminde olmak, iki anlamıyla da bu kimliğin öğrencinin kimliği açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrencilerin ilgili başlıklar altındaki ifadeleri, söz konusu iki tavrı da ortaya koyar niteliktedir.

“Mahalle” Dışında İmam-Hatipli Olmak

İHL'nin kuruluşu, yaygınlaşması, sayılarının azaltılması, orta kısmının kapatılması ve son dönemde yeniden açılarak tekrar yaygınlaşması sürecinin medya ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafından siyasî iradeyle irtibatlandırılmasının bu okul mezun ve mensuplarının toplumda olumsuz tepkilerle karşılaşmasına sebep olduğu söylenebilir. Araştırmanın her iki etabında da katılımcılar arasında, söz konusu olumsuz tepkilere muhatap olan öğrencilere rastlanılmıştır. Kız öğrencilerin, genellikle tesettürlü giyim tarzını benimsediklerinden dolayı, olumsuz tepkilerle daha sık karşılaştıkları görülmektedir. Kendilerinin bu gibi olumsuz durumları çoğunlukla görmezden gelerek üzerinde durmamaları dikkat çekicidir.

“Mahalle” Dışından Gelen Tepkiler

Katılımcıların genelde giyim tarzları ve İHL'de eğitim görmeleri sebebiyle toplum tarafından “laf atma”, “dalga geçme”, “dışlama” gibi tepkilerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu gibi durumlarda öğrencilerin genelde susmayı tercih etmeleri yahut umursamamaları, öğrencilerin mevcut olumsuzlukların farkında olduğunu fakat bu gibi durumları içselleştirip bir kişilik sorunu haline getirmediklerini düşündürmektedir.

“Hangi lisede okuduğumu duyunca insanların bakışları hemen değişiyor. Bir arkadaşım ma biri ‘Cumhuriyet bunların yüzünden ölüyor.’ diye laf atmıştı. Böyle olaylar olunca üzülüyorum tabii. Onlarla konuşup neden böyle düşündüklerinin sebebini sormayı, tartışmayı çok isterdim. (Hazal, 15, 2011)”¹⁴

“B: Bu okula başladığımda mahalleden bazı arkadaşlarım bana küstü, konuşmadılar. Telefonumu silmişler hatta, aradığımda cevap vermediler falan.

– Ne hissettin böyle olduğunda?

B: Çok üzülmedim. Yani kendileri kaybettiler. Bana gerçekten değer verselerdi imam-hatipli olsam da değer vermeye devam ederlerdi.” (Bilge, 14, 2016)

14 Alıntılanan katılımcı ifadelerinin sonuna sırasıyla “katılımcının seçtiği mahlas”, “katılımcının yaşı”, “ifadenin hangi yılda yapılan araştırmaya ait olduğu bilgisi” yer almaktadır.

Hazal ve *Bilge*'nin deneyimlerinde görülen toplum tarafından dışlanmaya yönelik tepkilere araştırmanın her iki etabında da rastlanmış olması dikkat çekicidir. Zira *Sahaya Geri Dönmek* başlığında ifade edildiği gibi, son dönemde İHL'ye verilen siyasi ve sosyal desteğe rağmen söz konusu tepkilerin devam ettiği görülmektedir. Bu durum, süreç içinde toplumun bir kısmının İHL algısında kayda değer bir değişimin olmadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

“Burayı tercih ettiğimde akrabalarım, ‘Hoca mı olacaksın?’ diye sordular. Ama ben hiç etkilenmedim böyle imalı cümlelerden. Derler ya, ‘Câhile ne kadar anlattıysam da, onunla yarışamadım.’ Bilmeden konuşuyorlar. Ben uygunlukla karşılıyorum bu durumu.” (Öznur, 15, 2011)

“Okulumu söyleyince ‘İmam mı olacaksın?’ diye dalga geçenler oluyor. Ama pek takmıyorum. Cumhurbaşkanı da benim okuduğum okullarda okumuş, imam mı olmuş? Adamlar hâlâ neyin kafasındalarsa...” (Selim, 15, 2016)

Öğrenciler, okul tercihleri sebebiyle her iki dönemde “Hoca/İmam mı olacaksın?” tepkisiyle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. İlave bir açıklamaya yapmaya gerek duymaksızın öğrencilerin bu ifadeyi olumsuz bir tepki cümlesi olarak sunmaları ayrı bir analizin konusu olmakla birlikte, öğrencilerin bu tepkileri dikkate almadıkları görülmektedir. Bunun yanında *Selim*'in ifadesinde rastlanan “*Cumhurbaşkanı da benim okuduğum okullarda okumuş, imam mı olmuş?*” ifadesi, Cumhurbaşkanı'nın bu okul mezunu olmasının öğrencilerdeki yansımalarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Farklı katılımcılar da bu durumu bir gurur vesilesi olarak ön plana çıkarmakta ve aynı konunun kendileri için de mümkün olduğunu ifade etmektedir.

“Geçen yıl kitap fuarına gitmiştik okuldan arkadaşlarla. Bize kırmızı keçi, kırmızı koyun diye laf attılar başörtülerimizin renginden dolayı. Moralim bozuluyor tabii böyle şeylerle karşılaşınca. Bir şey desem değmeyecek, susmayı tercih ediyorum ben de.” (Aslı, 18, 2011)

“29 Ekim’de laf atmışlardı. Ouyor öyle. Çok sallamıyorum.” (Arda, 18, 2016)

Aslı ve *Arda*'nın ifadelerinde görüldüğü gibi, iki dönemde de öğrencilerin bu tür olumsuz durumlarda münakaşaya girmekten kaçındıkları görülmektedir. Öğrencilerin ayrımcı dil karşısındaki duruşları, yaş grupları dikkate alındığında dikkat çeken bir davranıştır.

Katılımcıların İHL’de eğitim görüyor olmaları sebebiyle toplumda her zaman olumsuz olaylar yaşadıklarını ifade etmek yanlış olacaktır. Zira öğrenciler, yalnız imam hatipli oldukları için toplumda oldukça olumlu tepkilerle de karşılaştıklarını ifade etmektedir:

“A: Bir gün bizim şuradaki pazardan bıçak alacaktım. ‘İmam-hatip’te misin?’ diye sordu adam. ‘Evet.’ dedim. Nerdeyse para bile almadı. 3 liralık şeyi 50 kuruşa verdi. Bu o adamla ilgili bir şey. Vaktiyle imam hatipten çok adam çıktı. Adam geleceğine yatırım yapıyor.

– Ne hissetmiştin o gün?

A: Arkamda manevi bir destek olduğunu hissetmişim, iyi hissetmişim.” (Ahmet, 15, 2016)

Ahmet’in ifadelerinde olduğu gibi, söz konusu olumlu tepkilerin zaman zaman öğrencileri duygusal anlamda motive eden yönü vardır. Ancak bazen de bu tepkiler, öğrencilerde toplumun onlardan çok şey beklediği algısına yol açmakta ve kısmen psikolojik bir baskıya da dönüşmektedir.

“Arkadaşlarla nargile içiyorduk. Bize ‘İmam hatipli hiç nargile içer mi?’ dediler. Biz de şakayla karışık ‘İmamın canı yok mu?’ dedik. Şakaya vurduk işi, pek üstünde durmadık. Zaten genelde bizi melek gibi görüyorlar dışarıda.” (Yasin, 15, 2011)

“Dışarıdakiler biraz farklı görüyor bizi. Etek giyeceksin, sessiz konuşacaksın. Erkeklerle konuşmayacaksın. Bisiklet sürmeyeceksin. Böyle olmayınca laf ediyorlar.” (Zümra, 18, 2016)

Zümra mahlaslı katılımcının ifadelerinde olduğu gibi bu durumdan rahatsız olan öğrenciler olmakla birlikte, öğrencilerin genelinin, her iki dönemde de, toplumun söz konusu beklentilerinde haklı oldukları noktasında hemfikir oldukları söylenebilir. Nitekim her iki dönemde de katılımcı ifadelerinde “diğer”lerinden farklı olma söylemi ön plana çıkmaktadır.

“Farklıyız” Söylemi

Araştırmanın her iki etabında da öğrencilerin çoğunluğunun ifadelerinde “diğerlerinden farklı olma” söylemi ön plana çıkmaktadır. Özellikle ahlaki anlamdaki farklılıklara işaret eden bu söylem, öğrencilerin diğer gençlere göre kendilerini daha olgun ve ahlaklı gördüklerini ifade etmektedir.¹⁵ Ancak söylemlerin genelinde dışlama ve ötekileştirmeyi akla getiren ifadeler de bulunmaktadır. Bu durum, öğrencilerin toplumun bazı kesimleri tarafından gördükleri ötekileştirmeye ters yönlü bir ötekileştirmeyle cevap verdikleri şeklinde değerlendirilebilir.

“Bizim ortamdan yakınsam da buradakiler daha olgun ve bilinçliler. İHL’deki öğrenciler dinlerini bilirler, edepli davranırlar. Yanımızda bir lise var mesela, hiç böyle değiller.” (Nur, 18, 2011)

“Bu okul öğrencilerinin egosu yüksek olur. Giyimleri farklı olur, usturupludur. Davranışları, ahlakları farklıdır diğerlerine göre.” (Ayşe, 18, 2016)

15 Akpınar (2011)’in çalışmasına katılan İHL öğrencileri de diğer öğrencilerle aralarındaki ahlaki farklılıklara dikkat çekmiştir (s. 184).

Araştırmanın birinci etabında görüşülen *Nur*, İHL’deki gençlerin diğer gençlere göre davranışlarında dikkatli ve dinî açıdan daha bilgili olduklarını ifade ederken; ikinci etapta görüşülen *Ayşe*, giyim tercihlerindeki bilince dikkat çekmektedir. Katılımcı gözlem raporları öğrencilerin bu ifadeleriyle aynı doğrultuda olmasa da öğrencilerin kendilerini bu şekilde görüyor olmaları kaydedilmelidir. Gözlem raporları, özellikle araştırmanın ikinci etabının yapıldığı dönemde İHL öğrencilerinin giyimleriyle fark edilebilir olmadıklarını söylemektedir.

“İmam hatipli olan öğrenci ne kadar kötü olursa olsun burada duydukları muhakkak aklında kalır. Diğer gençler kötülüğün içinde. Burada sigara içen azdır, yani ortam iyidir diğerlerine göre.” (Bahadır, 15, 2011)

“Biz fıkıh, kelam görüyoruz. Bunlar zihnimizi açıyor. Diğer öğrenciler bu konuları tartışamaz. Diğer okulların ortamında içki var, zina var. Derse sıra gelmiyor. Akıl hep başka şeylerde.

– Sen hiç denemedin mi?

İ: Hayır, hiç içmedim.

– Ailen kızarıyor diye mi, okuldan dolayı mı?

İ: İkisi de değil. İstesem içerdim. Ama içmedim.” (İsmail, 18, 2016)

Katılımcıların kendilerini farklı gördükleri bir diğer konu zararlı alışkanlıklarla ilgilidir. Araştırmanın her iki etabında da katılımcılar, İHL öğrencilerinin diğer gençlere göre kendilerini zararlı alışkanlıklardan koruduklarını ifade etmektedir. *Bahadır* ve *İsmail*’in ifadeleri, bunda okul ortamının etkisi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca katılımcıların kendilerinden küçük olan öğrencilerle ilgili tutumlarını da okulları ile ilişkilendirmiş olmaları dikkat çekicidir.¹⁶ Söz gelimi *Yasin* ve *Yusuf* mahlaslı katılımcıların ifadeleri, küçük yaş grubuyla iletişimin nasıl olması gerektiği ile ilgili okullarında yerleşmiş bir kültürün olduğuna işaret etmektedir.

“Diğer liselerdeki öğrenciler çok havalı. Hâlbuki bizim okulda büyük öğrenciler, alt sınıfta olan öğrencilerle abi-kardeş gibidir, onlarla ilgilenirler.” (Yasin, 15, 2011)

“Y: Ahlaki yönden farklıyız biz. Bu okulun serserisi bile başka olur.

– Neden?

Y: Burada kardeşlik duygusu var. Abi-kardeş ilişkisi çok güçlü. Bunun katkısı oluyor. Nasıl olman gerektiğini onlardan görürsün.” (Yusuf, 18, 2016)

16 Akpınar (2011)’ın çalışmasına katılan İHL öğrencileri de okul ortamındaki ağabey-abla deneyimlerine atıfta bulunarak, kendilerinden üst sınıflardan olan bu kimseleri birer rol model olarak gördüklerini ifade etmişlerdir (s. 192).

Görüşülen öğrencilerin büyük çoğunluğu, bu okullarda farklı ve özel bir arkadaş ortamının olduğunu vurgulamaktadır. *Sami* ve *Mücahit*'in ifadeleri, söz konusu arkadaş ortamının farklılığını anlatmaktadır. Öğrencilerin okulu benimsemelerini önemli ölçüde etkileyen bu arkadaş ortamının nasıllığını ifade etmek çok kolay olmasa da, gözlemlendiği kadarıyla, benzer yetiştirilme tarzına sahip kimselerin bir arada olmasının verdiği rahatlık olarak tanımlanabilir. Ortak dinî ve kültürel değerleri benimsemelerinin yanında, bu değerlere aykırı davranışları ve karşı çıkışlarının da ortak olmasının öğrencileri birbirlerine yaklaştırdığı görülmektedir.

“Ahlakî anlamda diğer öğrencilerden farklıyız bence. Onların ortamları kötü çünkü. Arkadaş çevreleri bilinçli değil. Bence zaten arada fark olmasına neden olan buradaki eğitim falan değil, arkadaş çevresi. Burada benzer hassasiyetleri olan insanlar bir arada olduğu için arkadaş ortamı iyi oluyor. Bu da bizi farklı ve daha ahlaklı kılıyor.” (Sami, 18, 2011)

“Kendi isteğimle geldim bu okula. Zaten ailem de imam-hatiplidir. Buranın arkadaş ortamı çok başkadır. Birbirine sahip çıkarlar, yardım ederler. Kimin parası varsa o öder, sonrasında da üzerine konuşulmaz, yüze vurulmaz. (...)’de¹⁷ her gün bir olay var, hep bir kavga çıkar. Burada öyle şeyler olmaz.” (Mücahit, 18, 2016)

Araştırmanın iki etabında da katılımcıların çoğu özellikle ahlakî anlamda diğer gençlerden farklı olduklarını ifade etse de her iki dönemde de bunun aksini düşünen öğrencilerle de karşılaşıldığı ifade edilmelidir. Bu katılımcılar, İHL öğrencilerini idealize eden söylemlerin gerçeği yansıtmadığını imâ etmektedir.

“Fark yok bence. Sadece burada daha fazla din eğitimi var, ama o da çok etkili değil bence. Hocalar hep farklı olduğumuzu söylüyorlar. Ama bence bu doğru değil. Kapıdan çıkınca düz lisenin yanında oluyoruz sonuçta. Zaten bana göre her genç aynı.” (Ozan, 15, 2011)

“Şu an düz liseden farkımız yok. Çoğu, aile zoruyla gelmiş. Okuldan kaçınca başını açanlar var. Ama ben kendi isteğimle geldim. Bozulanları gördükçe üzülüyorum.” (Ayşe, 18, 2016)

Ozan ve *Ayşe*'nin ifadeleri, okullarının beklentilerini karşılamadığını ifade etmektedir. Katılımcı gözlem raporlarındaki notlar da bu görüşü destekliyor olsa da katılımcıların geneli belirgin bir farkın mevcut olduğunu savunmaktadır.

17 Okul yakınlarındaki bir düz lise.

Sosyal Medyada İmam-Hatipli Olmak

Günümüzde, sosyal ve ekonomik farklılıklara rağmen toplumun hemen her kesimini etkisi altına alan sosyal medya, çoğumuzun vaktinin çoğunu geçirdiği bir mecraya haline gelmiştir. Bu mecralarda ideal olanın normal olarak sunulması, özellikle gençleri kendilerini gerçekte olduklarından farklı sunma çabasına yönelmektedir. Araştırmamızdan elde edilen verilerin de genel anlamda bu satırları doğrular nitelikte olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrenciler, internete girdiklerinde çoğunlukla sosyal paylaşım sitelerinde vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir. 2011 yılındaki araştırmanın ilk etabında, sırasıyla *Facebook* ve *Youtube*’un öğrenciler arasında popüler olduğu görülürken 2016 yılındaki araştırmada bunların yerini sırasıyla *Instagram* ve *Snapchat*’ın aldığı görülmektedir.

“En çok vakit Facebook’ta gidiyor. Arkadaşlara bakıyorum. Bir de Youtube’dan dizilerin bölümlerine bakıyorum.” (Elif, 15, 2011)

“Eskiden Face popülerdi, şimdi Instagram. Like almak insanın hoşuna gidiyor. Şimdi yapmıyoruz da, eskiden arkadaşlara mesaj atardık, şunu paylaştım, like yap diye.” (The King of Rum, 14, 2016)

Vakit geçirilen sosyal ağın türü değişse de katılımcıların sosyal medya deneyimlerinde ön plana çıkan husus, sanal dünyada gerçek yaşama göre daha rahat olduklarıdır. *Damla* mahlaslı katılımcı bu durumu “herkesin görmemesi” üzerinden açıklamaktadır:

“İnternete girince en çok Instagram’a giriyorum. Sonra Twitter, sonra Whatsapp, sonra Snapchat. Instagram’da capsleri takip etmek hoşuma gidiyor. Twitter’da tweetleri okuyorum ama pek yazmıyorum. Whatsapp zaten hep lazım oluyor. Snapchat de daha samimi geliyor. Çünkü rahat oluyorsun, herkes görmeyeceği için.” (Damla, 14, 2016)

Damla’nın bahsettiği sosyal ağ uygulaması olan *Snapchat*’teki paylaşımlar, yazılımının formatı gereği sınırlı sürede yayında kalmakta ve bu süre paylaşımı yapan kişi tarafından belirlenmektedir. *Damla*’nın ifadesi, katılımcıların çoğunun sosyal medya deneyimlerindeki çelişkiyi yansıtmaktadır. Katılımcılar kendi istekleriyle paylaşım yapmakta, fakat bu paylaşımların görülmesinden de rahatsızlık duymaktadır. Bu durumun en önemli sebebi, sosyal medyada gerçek yaşama göre daha rahat olunması ve bu rahatlığın gerçek hayatta bir arada olunan kimseler tarafından da görülebilir olmasıdır. *Damla*’nın dile getirdiği kaygının bir benzerine *Zümra* mahlaslı katılımcının ifadelerinde de rastlanmaktadır. Ancak bu ifade, sosyal ağların gençlerin hayatına dâhil ettiği ideal yaşam sunumlarına da atıfta bulunmaktadır:

“Z: Genelde Snapchat’a giriyorum artık. Instagram kasiyor. Çünkü Snapchat insanı bağlamıyor. Daha doğal oluyorsunuz, fotoğrafın uzun süre orada kalmayacağını bildiğiniz için.

– Instagram neden kasiyor ki?

Z: Orada insanlar doğal değil. ‘En’ olmaya çalışıyorlar. O ortama girince artık sen de o ortamdan oluyorsun. Bu yarıştan sıkıldım.” (Zümra, 18, 2016)

Zümra’nın ifadesi, sanal dünya ve özellikle sosyal medya aracılığıyla insana dair tüm hallerin herkes tarafından görülebiliyor olmasını anlatmaktadır. Gardner ve Davis’in (2014) araştırmasına katılan bir eğitimci bu durumu, internet ve diğer medya kanalları aracılığıyla öğrencilerin sürekli olarak kendilerine ait olmayan ayrıcalıklı yaşamları karşılarında bulmaları şeklinde ifade etmiştir: “Şimdiki çocuklar yoksul olduklarını biliyorlar (s. 100).” Bu durum, *Zümra*’nın ifadesinde olduğu gibi, öğrencilerin kendilerini gerçekte olduğundan farklı sunmaya yöneltmektedir. Paylaşılan ve dolayısıyla görünür olanda “en” olan kişinin aslında öyle olmadığını kendisinin biliyor olması ise onu görünürde özgüvenli ve mutlu, gerçekte ise huzursuz ve depresif kılmaktadır.

Araştırmanın ilk etabına göre, katılımcılar arasında *Instagram* ve *Snapchat* gibi yalnızca fotoğraf ve video paylaşılan sosyal ağların popülerlik kazanması, ilk planda bu tür sosyal ağların küresel anlamda son dönemde daha revaçta olmasıyla açıklanabilir. Ancak *İsmail* mahlaslı katılımcının ifadesi, bu değişimin nedenine dair ipucu sunmaktadır:

“İ: İnternette en çok Instagram ve Snapchat’e giriyorum.

– Facebook’u pek sevmiyorsun herhalde?

İ: Bunlarda hep resim oluyor. Resim daha çok akılda kalıyor. Okumak zor geliyor. Face’de fotoğraftan çok okunacak şeyler oluyor.” (İsmail, 18, 2016)

İsmail’in bu durumu yazı karakterinin azlığı ve görselin çokluğu ile açıklaması, yeni neslin okumakla “vakit kaybetmek”ten uzaklaşmaları anlamında dikkat çekicidir.

Farklı Kimliklerle Kendini Rahat İfade Etmek

Gençlerin internet üzerinde iletişim kurmasının genellikle olumsuz yönlerinin ön plana çıkarılmasının yanında, literatürde bu durumun olumlu yönlerini değerlendiren analizler de mevcuttur. Gardner & Davis (2014), lise öğrencilerinin yaşlılarıyla internet üzerinden iletişimlerini inceleyen araştırmaları, aidiyet ve kendini ifade

etme ile ilgili kayda değer bir analiz içerir. Buna göre internetle iletişim, ergenlikte yakınlık bağının oluşmasına yardımcı iki önemli mekanizma olan aidiyet ve kendini ifade etme duygusunu desteklemektedir. Bu fikre göre dijital medya, özellikle internet dışındaki ortamlarda dışlanan gençlere internette kendisine sempatiyle yaklaşan bir toplulukta bir aidiyet duygusu bulması ve pekiştirmesine yardım ederek önemli bir katkı sağlayabilir (s. 117-118). İHL öğrencilerinin çeşitli ideolojik sebeplerle dışlandıkları yahut ötekileştirildikleri toplumsal gruplar içindeki durumları düşünüldüğünde, benzer bir durumun onlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Öğrenciler, bahsi geçen sebepler yüzünden günlük hayatta iletişim kurmalarının mümkün olmadığı kişi ve gruplarla internet üzerinden iletişim kurabilmekte ve bu sayede birbirlerini sıradan bir insan olarak tanıyabilme fırsatına sahip olmaktadır.

Araştırmanın her iki etabında da katılımcılar için sosyal medyayı cazip kılan ve onları bu mecralarda paylaşım yapmaya yönelten unsurun gerçek kimliği gizlenebilme imkânı olduğu söylenebilir. Anonim ifade imkânı, öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmesini sağlamaktadır. *Eftalya* mahlaslı katılımcının bu yöndeki ifadeleri kayda değerdir:

E: Instagram’da kendi isimle varım. Diğerlerinde başka isimlerle.

– Diğer sosyal medya hesaplarında neden kendi ismini kullanmıyorsun?

E: Ruh halimi paylaşıyorum çünkü. Arkadaşlar bilince iyi olmuyor.

– Neden?

E: Son sınıfta zaten herkes sıkıntılı oluyor. Arkadaşlara anlatsam anı olacak, hatırlanacak. Yabancılarla paylaşınca unutulup gidiyor.

– Doğru, ertesi gün gelip n’oldu o iş diye sorar, değil mi?

E: Öyle oluyor tabii. Gerçekte yani tanıdığımız kişilerle paylaştığımız duygularımızın yüzde ikisi bile değil bence. Ama sosyal medyaya girmek rahatlatıyor, içini döküyorsun ama kimse bilmiyor...” (Eftalya, 17, 2016)

Eftalya’nın ifadeleri, diğer bazı katılımcılarda da gözlemlenen *güçsüz görünmek* kaygısını yansıtmaktadır. Katılımcılar, iyi, güzel ve güçlü yanlarını paylaşıp kabuğun içindeki kırılğanlıklarına dair ipucu vermekten sakınmaktadır.

Ozan mahlaslı katılımcı ise sanal ortamdaki rahatlığın fiziki durumla olan ilişkisine dikkat çekerek, dezavantajlı durumlar söz konusu olduğunda internet ortamındaki iletişimin kişiyi daha özgüvenli kıldığını ima etmektedir:

“Net üzerinden daha rahat konuşuluyor bence. Mesela karşı cinsle konuşurken daha rahat oluyorsun. Çünkü düşünerek cevap verebilme şansın var. Bir de yüzünün kızardığını, sesinin titrediğini kimse görmüyor.” (Ozan, 15, 2011)

Ozan'ın ifadelerindeki fizikî durumla ilgili kaygının farklı bir yönüne *Süveyda* mahlaslı katılımcının ifadelerinde rastlanmaktadır. *Süveyda*, kendince örtülü birinin davranışlarına yakışmayacak durumları internet ortamında yansıtabilmesinin rahatlığına dikkat çekmektedir.

“İnternette muhabbet etmeyi sevmemin sebebi rahat bir ortam olması. Karşımdaki kim olduğumu görmediği için rahat davranabiliyorum. Mesela normalde örtülü olduğum için laubali konuşamam, ama nette beni görmedikleri için öyle de konuşabilirim.” (Süveyda, 14, 2016)

Süveyda'nın bu ifadeleri, zihninde gerçek ve sanal dünyaya dair iki ayrı değer sistemi olduğuna işaret etmektedir. İnternet ortamındaki davranışların kişinin sorumluluk alanı dışında olduğunu ima eden bu durum, karakter gelişimi bağlamında üzerinde düşünölmeye değerdir. Zira farklı ortamlarda farklı davranışlarda bulunmak, söz konusu davranışın kişinin ahlakına yerleşmediğini göstermektedir. Çünkü kişinin ahlakına sirayet eden davranış, herhangi bir düşünme olmaksızın kendiliğinden sâdır olur.

Araştırmanın ilk etabındaki katılımcı ifadelerinde, sanal ortamda gizli kimliklerle ifade tutumunun arkasında, kendi özel durumlarının yanında, okullarının itibarını zedeleme endişesi olduğuna da rastlanmıştır. *Abdullah* mahlaslı katılımcı söz konusu endişeyi şu şekilde dillendirmektedir:

“İnternet ortamında imam hatipli olduğumu söylemiyorum. Çünkü yanlış bir şey yaparsam/yazarsam imam hatiplere laf gelir. Bizde böyle oluyor: Düz liseliler her şeyi yapıyor, tek onlara laf söylüyorlar; ama bizde bir imam hatipli kötü bir şey yapınca hemen tüm imam hatipliler şöyle böyle diyorlar.” (Abdullah, 18, 2011)

Bu noktada dikkat çekici olan, 2016 yılında yapılan araştırmanın ikinci etabında görüşölen katılımcıların bu tür bir endişeyi dile getirmemiş olmalarıdır. Bu durum, bir yönüyle öğrencilerdeki okul kimliği bilincinin zayıflamasıyla ilişkilendirilebilir. Diğer yönüyle ise ilgili süreç içinde İHL'nin korunması gereken sahipsiz okullar imajının değişmesi olabilir.

Araştırmanın her iki döneminde de katılımcılar arasında, sosyal medyanın özellikle kız-erkek ilişkileri için kullanıldığı ifadelerine rastlanılmıştır. Bu yöndeki ifadelerde ortak olan nokta, *Taha* ve *Recep*'in ifadelerinde olduğu gibi, gerçek hayatta cesaret edilmesi zor konuşmaların internet ortamında gerçek kimliğini gizleme ve düşünerek cevap verme imkânı olduğundan daha kolay yapıldığıdır.

“İnternet ortamında konuşmak daha rahat. Normal hayatta insan şaşırabiliyor, heyecanlanabiliyor. Duygusal ve dinî anlamda birkaç kere oldu böyle şeyler. Mesela dinî olarak gerçek hayatta hiç karşılaşamayacağım insanlarla çok rahat konuşabiliyorum internette. Sonra bir kıza da yazmıştım işte bir şeyler netten.” (Taha, 18, 2011)

R: Arkadaşlarla dalga-muhabbet oluyor öyle. (susuş) Bir de kız muhabbeti oluyor.

– Nasıl mesela?

R: Sosyal medyadan konuşuyoruz. Instagram, Whatsapp falan. Bunlar zaten genelde sevgili için kullanılır. İnternette bu işler daha kolay olduğu için.

– Daha kolay derken?

R: İnternette sevgili olmak daha kolay işte. Cesareti olmadığı için yanına gidip konuşamaz, ama netten yazar. Düşünüp cevap verme şansı var oradan çünkü. (susuş) Bir de sorumluluk olmuyor. Yarın yazmasan kıza gelip kızmaz sana. İstedğin zaman bırakabilirsin.” (Recep, 14, 2016)

Taha ve *Recep*’in ifadelerinde rastlandığı üzere, gençler arasında internet üzerinden iletişimin tercih edilmesinin bir diğer yönünün duygusal açıdan risk almaktan kaçınma ile ilgili olduğu söylenebilir. Böyle bir riskin söz konusu olduğu durumlarda internet üzerinden iletişim tercih edilerek “reddedilmek”, “utanmak” yahut “kötü duruma düşmek” gibi durumlardan “kendini korumuş” olunmaktadır. *Recep*’in ifadelerinde karşılaştığımız “İstedğin zaman bırakabilirsin.” cümlesi ise, öğrencilerin zihinlerinde gerçek hayat ile sanal dünya arasında gerek etik gerekse dinî açıdan farklı kuralların geçerli olduğu izlenimini vermektedir.

Dedikodunun Yeni Bir Formu Olarak Sosyal Medya

Katılımcılar, bir araya geldiklerinde genelde sosyal medyada yapılan paylaşımların konu edildiğini ifade etmektedir. Konuşmaların geneli, o esnada ortamda bulunmayan kişilerle ilgili zanna dayalı bilgiler üzerinedir. Burada dikkat çekici olan, katılımcıların aslında dedikodu olarak nitelenebilecek bu konuşmaların içeriği ve dolayısıyla yanlışlığı üzerine düşünmemeleridir. Halbuki sosyal medya konuşmaları, dedikodunun yeni bir formu olarak öğrencilerin hayatlarının merkezinde yer almaktadır. “Form değiştirmiş olsa da dedikodu mefhumu, içeriği ve yanlışlığıyla birlikte sabit kalmaktadır. Bunun internet üzerinden olması ve kişinin söz konusu mahrem bilgilerini kendi rızasıyla paylaşıyor olması ise konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır (Kanburoğlu, 2011, s. 86).”

“Facebook’u genelde neler paylaştığımı görmek ve arkadaşlarımın neler yaptığını kontrol etmek için kullanıyorum.” (Asude, 15, 2011)

“S: Arkadaş ortamında genelde internetteki paylaşımlar üzerine konuşuyoruz; neden böyle yazdı, niye bu fotoğrafı paylaştı, gibisinden.

– Dedikodu olmuyor mu bu muhabbetler?

S: Yoo, neden dedikodu olsun, muhabbetine biz öyle...” (Samet, 18, 2016)

Asude ve *Samet* mahlaslı katılımcıların ifadeleri, araştırmanın her iki etabında da sosyal medyanın gençlerin gerçek hayattaki paylaşımlarına yansıdığına örneklerini sunmaktadır. Ayrıca *Samet*’in ifadesi, önceki bölümde alıntılanan *Recep*’in ifadesinde olduğu gibi, katılımcılar için sanal ortamın etik ve dinî kurallardan vâreste bir alan olduğunu düşündürmektedir. Burada dikkat çekici olan, öğrencilerin bu durumu ifade ederkenki jest ve mimiklerinin bunun üzerine hiç düşünmediklerini imâ ediyor olmasıdır.

Araştırmanın birinci etabına nispetle ikinci etapta görüşülen öğrenciler arasında *stalk*¹⁸ eyleminin yaygınlaştığı görülmektedir. 2011 döneminde çoğunlukla arkadaşlarla sınırlı olan bu takip, 2016 yılında zincirleme olarak ilerleyerek tanınmayan kişilere de ulaşarak takip etmeye evrilmiştir. Sosyal medyayı öğrencilerin merak duygularını kamçılayan bir mecra haline getiren bu eylem, katılımcılar tarafından zaman kaybı olarak görülse de, *Gül* mahlaslı katılımcının ifadesinde olduğu gibi “eğlenceli” olduğu için devam ettirilmektedir.

“G: Nete girince arkadaşların sayfalarına bakıyorum n’apıyorlar diye. Biraz da stalk yapıyorum sanırım.

– Nasıl mesela?

G: İşte kimler beğenmiş diye bakıyorsun, sonra oradan onun arkadaşları, onun arkadaşları falan. Gerçekte tanımasan da kim kiminle kanka, sevgili biliyorsun. Zaman kaybı oluyor öyle zincirleme bakınca ama eğlenceli de.” (Gül, 18, 2016)

Öğrencilerin gerçek dünya ve sanal ortam arasındaki davranış kurallarının farklı olduğu izlenimini veren ifadeleri bağlamında, 2017-2018 eğitim öğretim yılında Anadolu İHL’nin müfredatında seçmeli dersler arasında yer alan İslam Ahlakı dersinin kitabına “Medya ve Bilişim Âdâbı” başlıklı bir bölüm eklenmiş olmasının kayda değer bir gelişme olduğu ifade edilmelidir. İlgili bölümde sanal dünyada mahremiyet ihlali, zamanın israf edilmesi, gıybet ve dedikodu anlamında hassas dav-

18 İnternet üzerinden yapılan takip eylemi.

ranılması, kul hakkına girmekten kaçınılması gibi hususlara dikkat çekilmekte ve genel anlamda gerçek dünyadaki helal-haram sınırlarının sanal dünyada da geçerli olduğu vurgulanmaktadır.¹⁹ Öğrencilerin bilinçlendirilmesi noktasında önemli bir adım olmakla beraber, ders kitabında yalnızca iki sayfa ayrılan bu konu, özellikle öğretmenler tarafından ayrıntılandırılmaya ve yaşanmış olaylardan örnekler verilerek somutlaştırılmaya ihtiyaç duymaktadır. Zira bu dönem öğrencilerinin “sosyal hayat”larının büyük bölümü sanal dünyada geçmektedir.

Sonuç

Sosyal medyanın gerçekte olduğundan farklı bir dünya yarattığı ve bu dünyaya dâhil olduğunda kullanıcılarına dayattığı davranış kalıpları ve bir yaşam biçimi vardır. Ancak bu durumun kullanıcıların kendilik bilinci bağlamında farklı yansımaları olabilmektedir. “İmam hatipli olmak” bilinci ve bu bilincin sosyal medyada nasıl tezahür ettiğini birbiriyle ilişkili olarak ortaya koyan çalışma, bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Sosyal medya kişinin kimliğini ortaya koymasına ve kendisini ifade etmesine olanak mı tanımakta; yoksa uygulamanın formatında yazılım sahibi tarafından belirlenen form ve ifade biçimleri ile buna sınırlama mı getirmekte? Sosyal medyaya dair literatür bu sorunun cevabı hususunda henüz mutabakata varamamış olsa da bu araştırma sonuçları, İHL öğrencileri için sosyal medyanın kendini rahat ifade etmenin bir aracı olduğunu göstermektedir. Toplumsal kabule muhtaç olmaksızın sanal dünyanın öğrencilerin kendilerini ifade etme duygusunu destekleyici bir yönü olsa da sunulan yahut ifade edilen, paylaşılmak istenenle sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla sosyal medya, öğrencileri gerçek hayatta iletişim kurmaları zor kişi ve topluluklarla bir araya gelme fırsatı sunsa da, kişiye kendisini “ambalajlayarak” sunma imkanı sağlamaktadır. Gençlerin yalnızca “görünen”e odaklanmasına neden olan bu durum, onların kişilik gelişimlerinin manevi yönüne ket vurmaktadır. Bunun yanında, bazı öğrencilerin kendilerini daha özgüvenli ve özgür hissettikleri sanal mecrada dinî ve ahlaki kuralların hakimiyet alanının dışındaymış gibi hissetmeleri ve davranışları dikkat çekicidir.

Günümüzde sanal dünyanın bireysel ahlak açısından turnusol kağıdı işlevi görebileceği söylenebilir. Sanal dünya, özellikle anonimlik özelliği ile toplumsal bas-

19 MEB (2017, s. 163-164).

kıyı ortadan kaldırması ve otonom ahlakını ön plana çıkarması yönüyle, bireysel ahlakın dışı vurumunun gözlemlenebileceği değerli bir alan oluşturmaktadır. Bu bağlamda İHL öğrencilerinin sosyal hayat ve sosyal medya deneyimlerine odaklanan bu nitel araştırma sonuçları, İHL öğrencilerinin sosyal ağlarda küresel anlamda günümüz gençliği ile benzer yönelimleri paylaştığını ve dinî yahut ahlakî açıdan belirgin bir dikkatlerinin olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, gerçek hayattaki dinî ve ahlakî sorumluluklarının sanal dünyada da geçerli olduğu konusunda bilinç sahibi olmadıkları görülmektedir.

İHL'nin, öğrencileri diğer okul öğrencilerine göre daha ahlaklı yetiştirip yetiştir(e)meyeceği ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, öğrencilerin kendilerini diğer gençlerden farklı gördükleri hususlarla ilgili kendilerini idealleştirme tutumları dikkat çekicidir. Öğrencilerin diğer gençlerden farklı olduklarını düşündükleri durumlar, çoğunlukla ahlak merkezlidir. Buna mukabil, sosyal medya deneyimlerini analiz ettiğimizde ise buradaki paylaşım ve davranışlarında bu yönde bir hassasiyetlerinin olmadığı görülmektedir. Öğrenciler, kimliklerini paylaşmadıkları durumlarda, gerçek hayatta olduklarından farklı davranabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin ifadelerinin, “kendilerini farklı gördükleri” değil, “farklı görmek istedikleri” durumlara işaret ettiğini düşündürmektedir. Nitekim ifadelerde “imam hatiplilik ruhu” olarak nitelendirilen halin ifadelerine rastlansa da öğrencilerin deneyimlerine dair ifadelerde bu durumun yaşanan bir hal olmadığı, yalnızca söylemde var olduğu söylenebilir.

Sonuç itibarıyla araştırma sonuçları, İHL öğrencilerinin sanal dünya ve sosyal medya kullanımlarındaki yönelimleri bağlamında gerçek hayattaki kimlikleri ile bazı çatışmalar yaşadıklarını göstermektedir. Bu çatışmalar ve kendilerini ifade biçimlerindeki “ambalajlı” sunum, küresel anlamda gençliğin yönelimleri ile benzerlik göstermektedir. Buna mukabil, öğrencilerin sosyal hayatta karşılaştıkları ayırıcı dile karşı sakin ve olgun duruş sergileme tutumları, akran yaş gruplarından beklenen tepkiden farklıdır. Bu durum, öğrencilerin okul kimliğinde onları besleyen manevi bir yön olduğu şeklinde yorumlanabilir.

“Out of ‘The Community’, at The Keyboard”: The Social Life of Imam and Preacher Schools’ Students and Their Social Media Usage

Ümmügül Betül Kanburoğlu Ergün

Introduction

Imam and Preacher Schools (IHL)¹ were first established under the name *Medresetu’l-Eimme ve’l-Huteba* to train imams and preachers in the last period of the Ottomans. IHL has served as a secondary school under different names during the republican period of Turkey.

The method of this study is ethnographic based upon a longitudinal research. 30 interviews were conducted at the initial research in 2011 and this was followed by a second research with 30 interviews in Istanbul in 2016. The main question of the research is “Do the institutional identities of IHL students influence their social life and their usage of social media? If it does, how?” At the same time, the research aims to find out the changes in responses to this question between the two stages of the research. It should be stated that this is the first longitudinal research in the literature on IHL students.

Literature

This study is situated at the intersection of the IHL studies and the social media studies on the youth. The studies about the IHL can be categorized in three groups:²

- 1 IHL: Imam and Preacher School/Schools
- 2 See for the detailed classification on IHL’s literature: Kaymakcan & Aşlamacı (2011).

@ PhD Candidate, Uludag University. u.betul.kanburoglu@gmail.com

© Scientific Studies Association
DOI: 10.12658/M0236
The Journal of Humanity and Society, 8(2), 2018, 77-84.
insanvetoplum.org

The studies in the first group are about the history of IHL.³ The studies in the second group are generally composed of reports that are either critical or supportive about the political interventions in the history of IHL. But both have a common ideological approach.⁴ The studies in the third group have examined IHL only as an educational institution, far from any ideological approach.⁵ This study seeks its place in the third group.

Social media studies have increased in number especially after increase in smart phone usage and connectivity has improved. *The App Generation* (Gardner & Davis, 2013) and *Generation Me* (Twenge, 2013) are prominent studies on today's youth behaviours in the digital world. In the Turkish literature, there are approximately 500 graduate theses and dissertations on social media. Most of them were fulfilled in 2016 and 2017. This current shows us social media studies have been in demand recently in Turkish academia. Prominent examples of these studies are *Youth and Social Media Research Report [Gençlik ve Sosyal Medya Araştırma Raporu]* (Bulut, 2013), *Social Media and Youth [Sosyal Medya ve Gençlik]* (Babacan, 2015) and *Social Media and facebook Dependency [Sosyal Medya ve Facebook Bağımlılığı]* (Tiryaki, 2015)]. Our study evaluates these two literatures together, because there is a gap in the literature for this task.

Method

In this research, one of qualitative research designs, the ethnographic method has been followed. Punch has defined this method as “describing a culture and understanding a way of life from the point of view of its participant (Punch, 2014, p. 480).” Neuman states “field researchers assume that people filter human experiences through an ongoing, fluid, subjective sense of reality that shapes how we see and act on events (Neuman, 2014, p. 435).” In the light of these definitions ethnography progressed from definite description to theoretical analyses based on researcher's relationship in the field.

In the first stage of the research (February and March 2011), there have been 30 interviews with the students of three leading IHLs of Istanbul.⁶ In the second stage

3 See for the prominent examples: Ayhan, 2014; Öcal, 2016; Öcal, 2007; Ünsür (2005).

4 See for the prominent examples: Çakır, Bozan ve Talu (2004); Bozan (2007); Kağıtçıbaşı (2014); Kırkboğa (1975).

5 See for the prominent examples: Özgür (2012); Kaymakcan and others (2015); Aşlamacı (2017). Özgür's study (2012) can be categorized between second and third group because of its one-sided references.

6 The first stage of the research (2011) was used by researcher in her master thesis. See: Kanburoğlu (2011).

(May and June 2016), the research has been renewed and 60 interviews were conducted, together with the analyze and scientific evaluation of the data. Participant observation has been used in the research; but the main data collecting method of this research was one-on-one interview. Researcher herself in person conducted the interviews.

Return to The Field

Within the framework of literature based upon the experience of the field researcher and in the scope of the study, five main differences between the two research stages has been detected (2011-2016) in IHL:

Changes in education level

IHL was a high school during the first stage of the research (2011). But there have been changes in the law of primary school and education in 2012.⁷ Primary schools have been redefined with this new law and Imam and Preacher Secondary School has opened. So, there appeared two levels (secondary school and high school) of IHL in the second stage of the research (2016).

Changes in type of school, numbers of IHLs and demography of students

Since the opening of Imam and Preacher Secondary School, increase in number of IHLs and students have been observed. Between two periods of the research [2010-2011/2015-2016], numbers of IHLs have increased six-fold across Turkey (MEB, 2011, p. 91; MEB, 2016, p. 86, 122). Similarly, the number of IHL students has increased five-fold across Turkey (MEB, 2011, p. 91; MEB, 2016, p. 86, 122).

Changes in coeducational practice

In terms of coeducation in IHL monotype practice has not been observed in both stages of the research. Nevertheless, it can be argued that there has been increase in single-sex education in recent IHLs.

7 The 9th article of the primary school and education law of 6287 number. See: Resmi Gazete (2012).

Changes in the coefficients for the university applying

In the first stage of this research, the coefficients for university apply was normalized but it was not canceled out yet. After the change in executive board of the Council of Higher Education (YÖK), the coefficients for university applying were ruled out in December 2011. So, the interviewers of the second stage of the research were not subject to this unjust treatment as opposed to the interviews of the first stage.

Changes in curriculum

IHL's curriculum has two types: First type consists of cultural-social and science courses such as mathematics, physics, literature, etc. Second type consists of vocational courses such as Quran interpretation [*tafsir*], Islamic jurisprudence [*fiqh*], hadith, etc. In the first stage of the research, the rate of vocational courses in general curriculum was sixty percent (60%) and the rate of science courses in curriculum was forty percent (40%). In time IHL's curriculum changed and various elective courses were added to the curriculum.⁸ So, in the second stage of the research, if a student chooses his/her elective courses from social sciences or fine arts, the rate of vocational courses in general curriculum will be twenty-five percent (25%) and the rate of art and science courses in general curriculum will be increased to seventy-five percent (75%).

Findings and Evaluation

The data from participant observation reports and interviews can be analysed under two headings: IHL students' social life experiences and their usage of social media in terms of their institutional belongings.

Being an IHL Student Out of "The Community"

Interviewers from both stages have stated that they have encountered negative reactions outside of school. Most of them are female interviewers. Since they have more visible with their Muslim identities because of hijab, their statement of responding to negative reactions are remarkable.

8 See: Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu İHL Ders Çizelgesi (2017).

Reactions out of "The Community"

Interviewers have stated that they faced negative reactions out of "the community" such as "making a rude remark", "ridiculing", "social exclusion" because of their dressing style and their school's religious identity. In general, they have preferred to be silent or to ignore them when they faced this kind of incidents. These stances can be read as they are aware of these reactions, but they do not make it a personal problem for themselves.

When it comes to "their community", interviewers have stated that "their community" has many high expectations like being moral or being a role model for today's youth. These high expectations sometimes motivate IHL students; but these expectations transform into psychological pressure for some students in some occasions.

Discourse of "We are Different"

The discourse of being different from others has come into prominence from both stage of the research. This discourse refers to ethical behaviours, avoiding bad habits, religious consciousness and Islamic dressing style particularly. It means that they think themselves superior to other youth in terms of being well mannered and being mature. However, this discourse suggests of exclusion and othering. So, it can be interpreted that IHL students have responded otherization with "counter-otherization". In this context, it is worth mentioning that participant observation reports indicate that IHL students do not have noticeable dressing style like they think they do.

Being an IHL Student in Social Media

Interviewers have demonstrated that IHL students generally spend their online time on social media. Whereas *Facebook* and *Youtube* were more popular among students in the first stage of the research in 2011, *Instagram* and *Snapchat* took their place in the second stage of the research in 2016. Even though they have changed their favorite social network during this five-year period, the unchanging situation is that they feel more comfortable on internet platforms than they feel in real life. Interviewers indicate that they have a dilemma in terms of their social media activity. This dilemma is that they share their life on social media voluntarily, while at the same time they feel uncomfortable when their social circle check their sharings.

Express Himself/Herself in Comfort with Different Identities

Interviewers have stated that they have faced some difficulties when they would like to communicate different social groups because of these groups' different ideological positions. But virtual world gives them a chance to hide their real identity. So IHL students can communicate with these different social groups on the internet away from any prejudices. Possibility of expressing themselves anonymously makes them more comfortable. They have stated that they can hide their red face on the internet and this makes them more self-confident.

Social Media as a New Form of the Gossip

Interviewers have stated that they generally mention their sharings on social media when they come together. Their conversations are generally about their other friends' life while these friends are not in presence and the conversations mostly include assumptions about them. The remarkable point is that they are not aware their talk can be labeled as a gossip. They are not aware of their conversations' content and misinformation. "Despite its changed form, it still can be named as a gossip. This type of gossip has two additional dimensions that make it worth considering: being on the internet and sharing privacy voluntarily (Kanburoğlu, 2011, p. 86)."

Interviewers statements give an impression that they think virtual world as free from ethical and religious responsibility. In this context, it is noteworthy that the chapter titled *Morals of Media and Informatics* has been added to the course book of Islamic Ethics⁹ in 2017-2018 academic year. This chapter draws attention to the invasion of privacy, the waste of time and being aware of gossip conversations in the virtual world.¹⁰

Conclusion

IHL students are defining themselves as different vis a vis their peers in other kind of schools, especially in moral terms. But in fact, they face the negative reactions in the society. It is an outstanding result of the research that their choosing to be

9 This is an elective course.

10 See: MEB (2017, p. 163-164).

silent or to ignore these negative reactions, are different from the manners that their adolescent peers have. This can be interpreted as their institutional identity supported by their spirituality.

Virtual world functions as a litmus paper in terms of moral behaviours. It removes the social pressure with its anonymous feature. In this sense, IHL students generally think and act free from the ethical and religious responsibility in the virtual world. The results put forward that they see themselves above in terms of morality; on the other hand, their social media experiences show us they generally do not have any moral sensibility in the virtual world.

Kaynakça | References

- Akpınar, A. (2011). Devlet Eğitimi Yoluyla İyi Bir Yurttaş ve Bilinçli Bir Müslüman Yaratmak: İmam-Hatip Liseleri Örneği. Carlson, M, Rabo, A. & Gök, F. (Der.), *Çokkültürlü Toplumlar da Eğitim: Türkiye ve İsveç'ten Örnekler* içinde (s. 181-202). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Aşlamacı, İ. (2017). *Öğrenci ve Öğretmenlerine Göre İmam-Hatip Liseleri: Profiller, Algılar, Memnuniyet, Aidiyet (Araştırma Raporu)*. İstanbul: DEM.
- Ayhan, H. (2014). *Türkiye'de Din Eğitimi* (3. baskı). İstanbul: DEM.
- Bozan, İ. (2007). *Devlet ile Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri, Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı*. İstanbul: TESEV.
- Çakır, R., Bozan, İ. ve Talu, B. (2004). *İmam Hatip Liseleri: Efsaneler ve Gerçekler*. İstanbul: TESEV.
- Çetin, İ. (2017). *Anadolu İmam Hatip Liselerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Okula İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE.
- Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Anadolu IHL Ders Çizelgesi. https://dogm.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2017_06/12153021_Anadolu_imam_Hatip_Liseleri_Yeni_Haftalik_Ders_Cizelgesi.pdf adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- Gardner, H. ve Davis, K. (2014). *App Kuşağı: Dijital Dünyada Kimlik, Mahremiyet ve Hayal Gücü* (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: Optimist.
- Gürses, P. (2009). *Developing Listening Skills of 9th Year Students at Cubuk İmam Hatip High School*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2014). *Gençlerin Potansiyeli ve Din Eğitimi: İmam-Hatipler ve Din Dersleri*. Bilim Akademisi. Online erişim: http://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2014/04/Bilim_Akademisi_yazi_final_rev1.pdf adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- Kanal, İ. (2008). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Şiddet Eğilimlerinin Çok Yönlü Olarak İncelenmesi (İstanbul İli Anadolu Yakası Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi SBE.
- Kanburoğlu, Ü. B. (2011). *Popüler Kültür-Din Eğitimi İlişkisi: İmam Hatip Liseleri Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Kaymakcan, R. ve Aşlamacı, İ. (2011). İmam-Hatip Liseleri Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 22(9), 71-101.
- Kaymakcan, R., Tınaz, N., Altın, Z. Ş., Zengin, M., Okudan, A. Y. ve Yiğit, H. (2015). *100. Yılında İmam Hatip Liseleri Uluslararası Sempozyumu -Bildiriler*. İstanbul: DEM.
- Kırkboğa, A. R. (1975). *İmam Hatip Okulları Davası*. İstanbul: Milli Gazete.

- MEB. (2017). *İslam Ahlakı Ders Kitabı*. <http://img.eba.gov.tr/428/362/180/3f3/f0e/4c4/6a2/8ff/d42/eec/640/ab4/fc7/9a0/004/4283621803f3f0e4c46a28ffd42eec640ab4fc79a0004.pdf> adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Öğretim 2010-2011. http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_organ_egitim_2010_2011.pdf adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Öğretim 2015-2016. http://sgb.meb.gov.tr/meb_ays_dosyalar/2016_03/18024009_meb_istatistikleri_organ_egitim_2015_2016.pdf adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- Neuman, W. L. (2014). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches* (7. Basım). US: Pearson.
- Öcal, M. (2007). From the Past to the Present: Imam and Preacher Schools in Turkey-An Ongoing Quarrel. *Religious Education*, 102(2), 191-205. <http://dx.doi.org/10.1080/00344080701285477>
- Öcal, M. (2016). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dergah.
- Özgür, İ. (2012). *Islamic Schools in Modern Turkey: Faith, Politics, and Education*. New York: Cambridge University.
- Punch, K. F. (2014). *Introduction to Social Research: Quantitative and Qualitative Approaches* (3. Basım). London: SAGE.
- Resmi Gazete. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm> adresinden 15.05.2018 tarihinde edinilmiştir.
- SETA. (2011). *Yükseköğretime geçişte katsayı uygulaması* (SETA Perspektif No. 3). Ankara: Abdullah Çavuşoğlu.
- TİMAV. (2012). *Türkiye'de İmam Hatip Lisesi ve İmam Hatipliler Algısı Araştırma Raporu*. Konya: Özensel, E., Akın, M. H. & Aydemir, M. A.
- Twenge, J. M. (2013). "Ben" Nesli (6. Baskı). (E. Öztürk, Çev.) İstanbul: Kaknüs.
- Ünsür, A. (2005). *Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri*. İstanbul: Ensar.
- Yıldırım, B. (2007). *İmam Hatip Liselerinde Siyer Dersinin Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE.
- Yüksel, R. (2007). *Genel Lise ve İmam-Hatip Lisesi Öğrencilerinin Popüler Müziğe Yaklaşımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE.